

Pasen

Bezinning

DE TROOST VAN MUZIEK

*De dagen voor Pasen staan in het teken van de lijdensweg van Jezus Christus. Voor velen is dat een gelegenheid om te bezinnen op de duistere kanten van het leven, en zich door muziek – bijvoorbeeld Bachs *Matthäus-Passion* – te laten troosten. Maar wat is troost eigenlijk? En waarom is muziek soms nog troostrijker dan de aanwezigheid van een goede vriend?*

Tekst: MYRTHE MEESTER

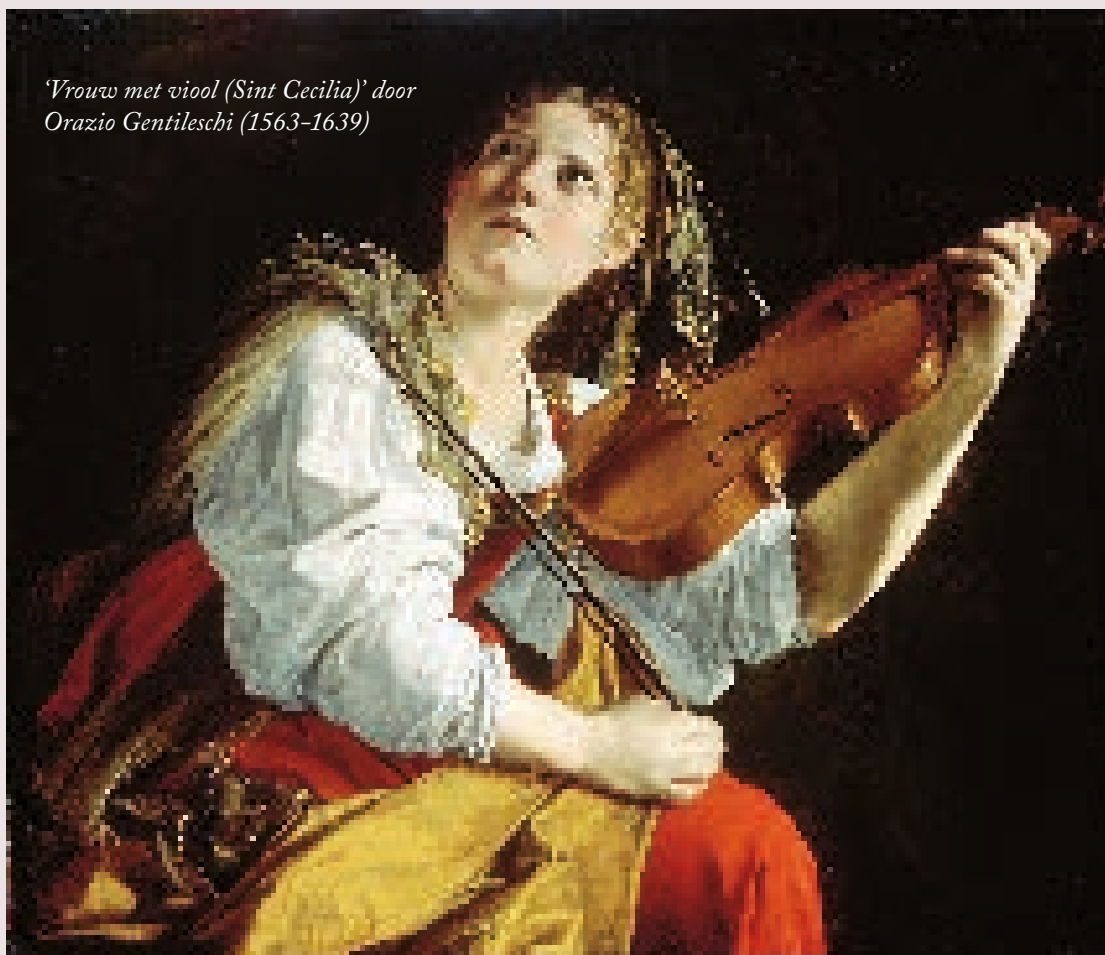
'Zingende vrouw (Sint Cecilia)' door Massimo Stanzione (1585-1656)

Dit artikel gaat niet specifiek over Bachs *Matthäus-Passion*, want het scala aan troostrijke liederen en melodieën binnen de westerse klassieke traditie is veel groter. Soms, als ik somber ben en alleen een strijkkwartet van de late Beethoven, een aria van Barbara Strozzi of een koraal van Poulenc me nog kan helpen, krijg ik zelfs de indruk dat troost de voornaamste bestaansreden is van muziek. Waren de beste componisten geen mensen die aan den lijve ondervonden hoe zwaar het leven kan zijn, en aan het componeren zijn geslagen om zichzelf en hun medemensen met de donkere kanten van het leven te verzoenen?

WAT IS TROOST?

De Britse dichter T.S. Eliot beweerde dat er twee soorten problemen bestaan. “De ene soort moet worden opgelost en verdwijnt dan; de andere soort moet worden uitgehouden, onder ogen gezien en megedragen.” Troost heeft vooral betrekking op die tweede soort, waarvoor geen praktische oplossingen bestaan. De Duitse filosoof Georg Simmel benadrukte dan ook dat troost iets anders is dan hulp. “Troost is de merkwaardige ervaring die weliswaar het lijden laat bestaan, maar om zo te zeggen het lijden aan het lijden opheft. Het betreft niet de kwaal zelf, maar de afspiegeling ervan in de diepste instantie van de ziel.” Met deze wat cryptische formulering bedoelde Simmel dat troost ons helpt om ons op een waardige manier tot onontkoombaar lijden te verhouden, namelijk door onze mentale draagkracht te vergroten en ons innerlijke verzet, ons ‘lijden aan het lijden’, te doorbreken.

'Vrouw met viool (Sint Cecilia)' door
Orazio Gentileschi (1563-1639)

INTERMENSELIJKE TROOST

Vaak denken we bij het woord 'troost' aan een troostende arm om iemands schouder of de opbeurende woorden van een vriend. Toch schieten intermenselijke troostpogingen maar al te vaak tekort, schrijft de Vlaamse filosofiestudente Laura Huysmans in haar afstudeerscriptie *De troost van de muziek*. Als voorbeeld verwijst ze naar het Bijbelboek *Job*, waarin vrienden aan Job komen vertellen wat de reden van zijn tegenslagen is, en welke lessen hij eruit zou kunnen trekken. Maar met hun goedbedoelde adviezen slaan ze de plank volledig mis, en doen ze Job des te sterker beseffen dat hij helemaal alleen staat met zijn leed. Wie zo diep gezonken is als hij, bijvoorbeeld omdat er plotseling een dierbare is overleden, heeft geen behoefte meer aan goede raad.

SCHOONHEID IN HET LIJDEN

In zulke situaties kan muziek een laatste toevlucht zijn, vooral muziek zonder woorden of met een poëtische tekst. Volgens de *mimesis*-theorie (*mimesis* betekent 'imitatie') uit de oudheid en de barokke affectenleer bootst muziek menselijke emoties na, juist ook die emoties die zich het moeilijkst via woorden laten communiceren. In langzame melodieën in mineur herkennen we bijvoorbeeld depressiviteit, in onrustige melodieën in mineur horen we angst of woede. De Amerikaanse filosoof Jerrold Levinson gelooft dat we bovendien geneigd zijn zulke muzikaal verklankte emoties aan een imaginaire persoon toe te schrijven, bijvoorbeeld de persoon van de componist. Daardoor lijkt het tijdens het luisteren alsof we onze eigen gevoelens met iemand anders kunnen delen, en voelen we ons minder eenzaam. Een ander begrip uit de vroege muziekfilosofie is *catharsis*, dat meestal als 'reïnicering' of 'verlichting' wordt vertaald. Muziek nodigt ons uit om ons niet langer tegen negatieve emoties te verzetten, maar ze binnen een afgebakend esthetisch kader onder ogen te komen en te doorleven. "Troost is het moment waarop wij smelten en ons verzet opgeven", aldus filosoof Cornelis Verhoeven. Een mooi voorbeeld vormt het verhaal *Rothschild's viool* van Anton Tsjechov, over een doodskistenmaker die altijd op een uiterst zakelijke manier tegenover leven en dood heeft gestaan. Zelfs het bericht van zijn

eigen naderende dood lijkt hem nauwelijks te raken, totdat hij voor de laatste maal op zijn viool improviseert en de schrijnende klanken van het instrument plotseling een stortvloed aan emoties in hem losmaken: "Er ontstond zoiets klaaglijks en ontroerends dat de tranen over zijn wangen stroomden. En hoe dieper hij nadacht, hoe droeviger de viool zong." Tot slot kan mooie, droevige muziek ons eraan herinneren dat er méér is dan alleen leed: er is ook schoonheid, zelfs in het hart van het lijden. "Alleen als esthetisch fenomeen is het bestaan eeuwig gerechtvaardigd", stelde Friedrich Nietzsche in *De geboorte van de tragedie*. Als niets meer zin lijkt te hebben, kan muziek ons bewust maken van een schoonheid die zelfs in de meest schrijnende aspecten van het bestaan doordringt, en ons aanmoedigen tot *Lebensbejahung*. Tot ja-zeggen tegen het leven, en tegen de zoete onderstroom op de bodem van de dingen. Dichter Leo Vroman verwoordde dat als volgt:

'Daniël in de leeuwenkuil' door Bartolomé
Esteban Murillo
(1617-1682)

*Zo moet het zijn; het zoete zingen
van God, heel zacht door alles heen,
een teder zonlicht op de dingen
die goed zijn, dood zijn en gemeen. «*